

Portre Çalışmalarının Öğrencilerin Bireysel Kimlik Tanımlama Becerilerine Katkısı*

Portrait Drawing's Contribution to How Students Depict Their Individual Identity

Buşra İNCİRKUŞ**

Öz

Portre resim sanatı; kişinin estetik gelişimi, eser yaratma süreci ve bireysel kimliğin resimsel ifadesinde etkili bir sanattır. Araştırmada, öğrencilerle otoportre çalışması yapılması yoluyla bireysel kimliklerini kendilerine özgü bir tarzda ortaya koymalarını sağlamak ve güzel sanatlar liselerinin resim dersleri müfredatında yer alan portre çalışmalarının bireysel kimlik tanımlama becerilerine olan katkısını belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırmada hem nicel hem de nitel verilerin birlikte çözümlendiği karma yöntem uygulanmıştır. Bütün öğrencilere ön test ve son test kapsamında ayna götürülerek üç ders saati otoportre yaptırılmıştır. Her iki grup öğrencilerine ön test ve son test olarak araştırmacı tarafından hazırlanan “Anket Formu” uygulanmıştır. Deney grubu öğrencilerine yine araştırmacı tarafından hazırlanan portre ve otoportre resminin ne olduğu, portre resminin yapılma amaçları, portre resim türlerine yönelik kapsamlı bir sunum yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucuna göre, portre ve otoportre konularının benimsenmesi ve uygulanması sonrasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ayrıca öğrenciler; otoportre çalışması yoluyla kendi görüntülerini, çevrelerini ve bireysel farklılıklarını daha iyi anlayabildiklerini ortaya koymuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Portre resim, otoportre, bireysel kimlik, karma yöntem.

* Bu çalışma Prof. Dr. Erol BULUT danışmanlığında Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Doktora Programı bünyesinde tamamlanan “Güzel Sanatlar ve Spor Liselerinin Resim Dersleri Müfredatında Yer Alan Portre Çalışmalarının Öğrencilerin Bireysel Kimlik Tanımlama Becerilerine Katkısı” başlıklı doktora tezinden üretilmiş ve 20-23 Nisan tarihleri arasında düzenlenen 26. Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi’nde sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, E-posta: busraincirkus@sdu.edu.tr

Abstract

The art of portrait drawing affects one's aesthetical development, processes for producing art, and pictorial expression of individual identity. The current research aims to enable students' expression of their individual identity in distinct ways through a self-portrait drawing activity and to assess how the portrait drawing activities within the high school curriculum contribute to their ability to depict their individual identities. The research uses a mixed-methods design where qualitative and quantitative data are analyzed together using an experimental and control group design. In both the pretest and posttest stages, all students have been given a mirror and asked to make a self-portrait during a three-hour class. In the pretest and posttest stages, both groups of students were asked to fill out survey forms that had been prepared by the researcher. Students in the experimental group were given a comprehensive presentation for explaining what portraits and self-portraits are, what the purpose is for drawing portraits, and what types of portrait drawings exist. According to the results, a statistically significant difference in favor of the experimental group has been found after assimilating and applying the topics of portraits and self-portraits. Furthermore, the students expressed a higher understanding of their own images, surroundings, and individual differences.

Keywords: Portrait painting, self-portrait, individual identity, mixed methods.

Summary

Introduction

Portrait drawing, being an art form whose essence is based on transferring one's facial and bodily image as well as image of one's social and psychological mood in particular onto paper, is one of the few tools that inform humans about humans while exposing their physical, social, and psychological aspects. Within this context, students who draw portraits and self-portraits should understand themselves, their surroundings, and what artwork attempts to express. The students in the study have been asked open-ended questions using a survey form, personal information form, Portrait Drawings Evaluation Form (PDEF), Individual Identity Recognition Level Inventory (IIRLI), and Course Evaluation Form; thus, the research has been cognitively conducted to allow the students to improve their self-interpretation skills and to express themselves. This study aims to help students distinctly express their individual differences and improve their knowledge and skills about the art of drawing portraits and self-portraits. The study additionally bears importance in the sense that it enables students to get to know themselves better and express their individual differences through the art of drawing.

Method

The students' self-portraits and comments on their own works have been interpreted using descriptive analysis in compliance with qualitative research methods. In compliance with quantitative research methods, the study employs an experimental design using a pretest and posttest on the control and experimental groups for decoding the survey forms that were used to assess students'

knowledge about the concepts of portraits and self-portraits. The population of this research is composed of students from two fine arts high schools in Istanbul. The sample representing this population is composed of 40 ninth-grade students from both high schools. When collecting the data, the students in the control group have been asked to fill out a personal information form, a survey form, the PDEF, and the IIRLI, while the students in the experimental group have been asked to fill out these forms in addition to the Course Evaluation Form. The research data were collected during the workshop classes that lasted for seven weeks and included four class periods per day (each period is 40 minutes). The quantitative data collected from the survey form and PDEF have been analyzed with the program Statistical Package for Social Sciences (SPSS). The non-parametric statistical techniques of Wilcoxon signed-ranks test and Mann-Whitney U test are employed for analyzing the quantitative data. The descriptive analysis method is employed for analyzing students' answers to certain questions from the survey form about their self-portrait works and comments as well as the qualitative data obtained by interpreting the collected data.

Findings

No statistically significant difference is found between the control and experimental groups' pretest scores on students' knowledge of portraits. No significant difference is found between these two groups' pretest scores on self-evaluation using self-portraits. Significant differences have been found between the control and experimental groups' pretest scores on assessing peer portrait drawing and on teachers' assessment of the students' portrait drawings. A significant difference was found between the experimental group's pretest and posttest scores regarding students' knowledge about portraits. No significant difference was found in the experimental group between the pretest and posttest scores on self-evaluating portrait drawing. A significant difference is found in the experimental group between the pretest and posttest scores on students' assessment of peer portrait drawing. No significant difference is found in the experimental group between the pretest and posttest scores on teachers' assessment of students' portrait drawings. No significant difference is found between the control group's pretest and posttest scores regarding students' portrait knowledge. No significant difference was found in the control group between the pretest and posttest scores on self-evaluating portrait drawings. According to this, no change can be said to be present between the control group's pretest and posttest evaluations of students' portrait drawings. A significant difference is found in the control group between their pretest and posttest scores on students' assessment of peers' portrait drawings. A significant difference is found in the control group between their pretest and posttest scores on teachers' assessment of students' portrait drawings. A significant difference is found between the control and experimental groups' posttest scores on students' portrait knowledge. This difference favors the students in the experimental group. No significant difference is found between the control and experimental groups' posttest scores on students' self-evaluation of portrait drawings. According to this, students in the control and experimental groups can be said to tend to give themselves lower scores when evaluating their own portrait drawings in the posttest. No significant difference is found between the control and experimental groups' posttest scores on students' assessments of peer portrait drawing. According to this, the students can be said to have not

objectively evaluated the portraits during the peer assessment in the posttest. No significant difference is found between the control and experimental groups' posttest scores on teachers' assessment of the students' portrait drawings. According to this, teachers can be said to have not objectively evaluated students' portraits in the control and experimental groups in the posttest. The results of the research are important because they show the research to have enabled students to know themselves better and to express their individual differences through drawing. After implementing the research, the students stated that they are able to express themselves better and pay more attention to details. Training students in regard to portraits and self-portraits in human figure drawing and anatomy studies is considered to be effective and important.

Discussion

Reviewing studies on the concept of identity reveals that Barron (2006), in her thesis studying self-portraits, considers the concept of identity to involve ethnic and social identities. She worked with students who had left their home countries to study abroad. She asked these students various questions and allowed them to express themselves both through self-portraits and in writing. Barron associated the concept of identity with ethnic and cultural identity in particular. Her research methods resemble the current study in terms of using a survey form and various other inventories for training and applying portraits and self-portraits, as well as having a portrait drawing activity; on the other hand, these studies are different in terms of the contents of the forms and the results. In addition, the current study has conducted comprehensive research to examine both the learning and implementation stages of portraits and self-portraits and to explore the degree to which individual identity is reflected in one's work. When looking at national studies, Sangar (1996) is seen to have investigated artists' self-images in relation to psychological theories within areas such as self-portrait, body art, and video art and to have examined the concepts of self-portrait and body together. Ulasan (2004) studied the concept of individual identity in a thesis examining the effects of social and occupational identity on individual identity. Usta (2015) has conducted a character analyses using portrait artworks from the painter Ibrahim Calli to the present day. Ozkanli (2011) studied portrait and identity in his research, touching upon subjects such as character analysis and referring to the physiognomic features of the body image.

Giriş

İnsanın yüz ve beden görüntüsünü, sosyal statüsünü ve bilhassa psikolojik ruh halini resim yüzeyine aktarma özüne dayanan portre resim sanatı, insanı insana anlatan ve bunu yaparken fiziksel, sosyal ve ruhsal yönlerini açığa çıkaran yegane araçlardan biridir. Portre ve otoportre resim sanatının bu yönleri ele alınacak olursa, öğrencinin kendi görüntüsünü yansıtabilmesinde, ergenlik çağında olan ve kimliğinin hem iç hem de dış etkilere karşı son derece hassas bir şekilde değiştiği önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocuk, kendini ve dış dünyayı algılaması bakımından arayış içinde ve belli bir kişilik oluşturma döneminde. Otoportre çalışmaları uygulayarak öğrenci, resimsel anlamda

kendini, çevresini ve sanat eserinde anlatılmak istenilenleri daha iyi anlayacak ve kişisel gelişiminde önemli adımlar kaydedecektir.

Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri Resim Bölümü'nde Görsel Sanatlar Eğitimi uygulama derslerinde, portre ve otoportre resim sanatının anlaşılması ve çözümlenmesi sonucu ortaya çıkacak olan verilerin ve günümüz sanat uygulamalarına öğrencilerin yaklaşımlarının, ortaya konularak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda sanatsal incelemelerde katılım temelli bir sürecin içerisindeki, duruma özgü bulguları araştırmak ve oluşturulan yorumlar ile ortaya çıkan sonucu değerlendirmek gerekli olabilir.

İlgili literatür incelendiğinde Barron'un çalışmasında (2006), portre ve otoportrenin öğrenciler üzerindeki etkileri incelenmekle birlikte etnik köken ve kültürel kimlik kavramlarına odaklanılmıştır. Portre ve otoportre çalışmalarının öğrenciler üzerindeki etkisinin ulusal düzeyde incelenmediği görülmüştür. Bu nedenle, portre ve otoportre çalışmalarının öğrencilerin bireysel kimliği üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir resmin değeri, özellikle bu bir portre ya da otoportre resmi ise, insani değerleri ölçüsünde bir öneme dikkat çekmektedir. Bu, resmi yapılan kişinin sanatçı tarafından güzellik anlayışını yansıtmaktadır. Portre resmi, resim sanatında kendine geniş bir yer edinmiştir. Konusu insandır ve hümanizmanın bir sonucu olarak var olmuştur. Rönesans düşüncesi buna önyak olmuştur. Portre resmi, insanı tanıma çabasının dışavurumudur. Resmedilen kişi hakkında sanatçının gördüğü ve izleyicinin görmesini istediği ipuçları ve derin detayları verir.

Bireysel kimlik, insanın kafasında var olan imajları kapsamakta; diğer insanlardan ayrılmayı, özerkliği ve kendini ortaya koymayı kapsamaktadır. Kimliğin oluşumu, ilk çocukluk yıllarından itibaren çevreyle ilişki içinde, sürekli ve aşamalı bir şekilde gerçekleşir. Bu bakımdan bireysel kimlik kavramı insanın kendini bulmasında ve geliştirmesinde önemli bir yere sahiptir.

Portre resmi, bakan kişinin bakılan imgede kendisini bulması derecesinde değerli kabul edilmektedir. Bu bakımdan portre ve otoportre çalışmalarının öğrencilerin bireysel kimliklerini resimsel olarak ifade etmesinde önemli bir olgu olduğu görülmektedir.

Yaş itibarıyla ergenlik döneminin son evrelerinde olan 9. sınıf öğrencilerinin, bireysel kimliklerini bulmaları önemli bir adımdır. Bu bakımdan öğrenciyi daha kapsamlı tanımak, bireysel farklılıklarını resim yoluyla gözlemlemek önem taşımaktadır. Bu kapsamda araştırmada, öğrencilerle otoportre çalışması yapılması yoluyla bireysel kimliklerini kendilerine özgü bir tarzda ortaya koymalarını sağlamak, güzel sanatlar liselerinin resim dersleri müfredatında yer alan portre çalışmalarının bireysel kimlik tanımlama becerilerine olan katkısını belirlemek amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada hem nicel hem de nitel verilerin birlikte çözümlendiği karma yöntem ve bu yönteme uygun olarak gömülü desen kullanılmıştır. Karma yöntem araştırmaları, araştırmacının bir çalışma

ya da birbirini izleyen bir başka çalışmaları içerisinde nitel ve nicel yöntem yaklaşım ve kavramları birleştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Baki ve Gökçek, 2012, s.2). Gömülü desende nitel ya da nicel yöntemlerden biri diğerine göre daha fazla ön plana çıkmaktadır, yani araştırma büyük ölçüde nitel ya da nicel bir araştırmadır ancak elde edilen verilerin desteklenmesi, genellenmesi ya da açıklanması için alternatif yöntemle elde edilen verilere de ihtiyaç vardır. Bu çerçevede araştırma soruları büyük ölçüde nitel ya da nicel yöntemlerle ilişkilendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.326).

Araştırmada elde edilen öğrenci otoportre resim çalışmaları ve çalışmalarına yaptıkları yorumlar nitel araştırmaya uygun olarak betimsel analiz ile yorumlanmıştır. Araştırmada öğrencilerin portre ve otoportre kavramlarına yönelik bilgilerini ölçmeye yarayan anket formlarının çözümlenmesinde nicel araştırmaya uygun olarak ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır. Ön test-son test kontrol gruplu modelde, yansız atama ile oluşturulmuş iki grup bulunmakta; bunlardan biri deney, diğeri kontrol grubu olarak kullanılmaktadır. Her iki grupta da deney öncesi ve deney sonrası ölçmeler yapılmaktadır (Karasar, 2008, s.97).

Çalışma Grubu

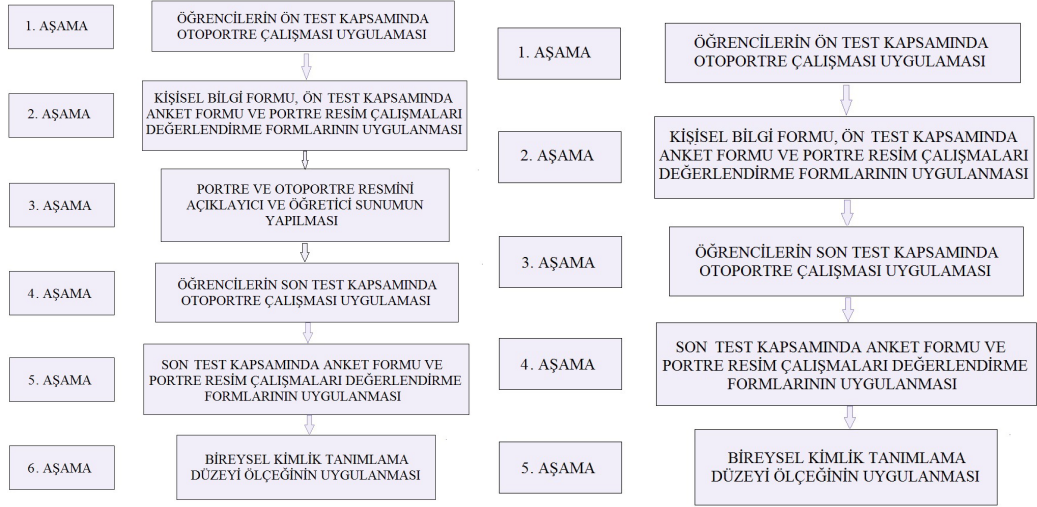
Araştırmanın örneklemini, İstanbul'da bulunan Ataşehir Aydın Doğan ve Kadıköy Avni Akyol Güzel Sanatlar Liselerinde karma olarak öğrenim gören 9. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Söz konusu örneklemini temsil eden çalışma grubu ise her iki lisedeki 9. sınıf resim bölümünden toplam 40 öğrenciyi kapsamaktadır.

Öğrencilerin örnekleme dahil edilmesinde elverişli örneklem yöntemi kullanılmış, derslere devam durumları ve çalışmaya istekli olmaları dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verileri elde ederken; Kontrol grubu öğrencileri için Kişisel Bilgi Formu, Anket Formu, Portre Resim Çalışmaları Değerlendirme Formu ve Bireysel Kimlik Tanımlama Düzeyi Ölçeği; deney grubu öğrencileri için ise Kişisel Bilgi Formu, Anket Formu, Portre Resim Çalışmaları Değerlendirme Formu, Bireysel Kimlik Tanımlama Düzeyi Ölçeği ve Ders Değerlendirme Formu kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında belirlenen iki güzel sanatlar lisesinin 9. sınıf resim bölümünde eğitim gören toplam 40 öğrenciye ulaşılmıştır. Veriler atölye desen dersleri sırasında günde dört ders saatinden (bir ders 40 dakika) toplam yedi haftada toplanmıştır. Veri toplama sürecinde hem deney hem de kontrol grubuna ortak yapılan uygulamaların yanında deney grubuna kontrol grubundan farklı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan portre ve otoportre resminin ne olduğu, portre resminin yapılma amaçları, portre resim türleri, klasik ve modern portreyi birbirinden ayıran özelliklerin neler olduğuna yönelik kapsamlı bir sunum yapılmıştır. Deney ve kontrol grubunda yapılan uygulamaları gösteren şemalara aşağıda değinilmiştir (Şekil 1 ve 2).

Şekil 1. Deney Grubu Uygulama Şeması Şekil 2. Kontrol Grubu Uygulama Şeması

Araştırmada bir güzel sanatlar lisesinde öğrenim gören 18 öğrenci deney grubunu; diğer güzel sanatlar lisesinde öğrenim gören 22 öğrenci kontrol grubunu oluşturmuştur. Birinci hafta deney ve kontrol grubundaki öğrencilere ön test kapsamında ayna götürülerek ilk üç saat otoportre çalışması yaptırılmıştır. Dördüncü ders saatinde ise uzman görüşü alınarak oluşturulan araştırmacı tarafından hazırlanan “Anket Formu” uygulanmıştır. Her iki gruba da “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır.

Sonraki hafta deney grubu öğrencilerine yine araştırmacı tarafından hazırlanan portre ve otoportre resminin ne olduğu, portre resminin yapılma amaçları, portre resim türleri, klasik ve modern portreyi birbirinden ayıran özelliklerin neler olduğuna yönelik kapsamlı bir sunum yapılmıştır. Birkaç hafta sonra deney ve kontrol grubundaki öğrencilere tekrar ayna götürülerek son test olarak üç saat otoportre yaptırılmış ve son ders saati “Anket Formu” uygulanmıştır.

Uygulama bittikten sonraki haftalarda deney ve kontrol grubundaki öğrencilere uzman görüşü alınarak oluşturulan araştırmacı tarafından hazırlanan “Bireysel Kimlik Tanımlama Düzeyi Ölçeği” uygulanmıştır. Bu ölçekte öğrenciler, yaptıkları otoportre resimlerini göz, burun, dudak, saç gibi yüzlerinin her bir ögesini subjektif olarak yorumlamışlardır. Her otoportre uygulamasından sonra öğrenci, öğrencinin sınıf arkadaşı (akranı) ve sınıf öğretmeni, otoportre çalışmasını “Portre Çalışmaları Değerlendirme Formu” ile değerlendirmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Nicel Verilerin Analizi

Araştırmada nicel verilerin toplanmasında kullanılan “Anket Formu” ve “Portre Resim Çalışmaları Değerlendirme Formu”nda elde edilen verilerin analizinde SPSS istatistik paket

programı kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerinin analizi yapılırken Wilcoxon İşaretli Sıralar ve Mann Whitney U testi nonparametrik istatistik teknikleri kullanılmıştır. Mann Whitney U testi, ilişkisiz ölçümlerin söz konusu olduğu az denekli veya puanların dağılımlarının normal olmadığı veya bu varsayımı karşılayamadığı deneysel çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Mann Whitney U testi puanlarının normallik varsayımının karşılanmadığı durumlarda ilişkisiz t-testinin alternatifi olarak da bilinmektedir (Özden, 2012, s.86). Wilcoxon İşaretli Sıralar testi, parametrik testler içinde yer alan örneklem t testinin parametrik olmayan karşılığıdır. Bu teknik, sosyal bilimlerde az denekle yürütülen araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Deneklerin fark puanlarının normal dağılım göstermediği durumlarda ilişkili t-testinin yerine tercih edilmekte; eşleştirilmiş iki grup üzerinde ya da aynı denekler üzerinde iki farklı zamanda yapılan ölçümlerde elde edilen puanlar söz konusudur. Bu analizle, iki değişkenin dağılımları aynıdır hipotezi test edilmektedir. Bu test için herhangi bir veri dağılım şartı yoktur (Özden, 2012, s.86-87).

Nitel verilerin Analizi

Araştırmada nitel verilerin analizi kapsamında deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilere uygulanan “Anket Formu”nda yer alan bazı sorulara verdikleri cevaplar, öğrenci otoportre çalışmaları, yorumlar ve toplanan verilerin çözümlenmesinde elde edilen nitel verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

Betimsel analize göre elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilmektedir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmektedir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde belirlenmektedir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanarak yorumlanmakta, neden-sonuç ilişkileri irdelenerek birtakım sonuçlara ulaşılmaktadır. Ortaya çıkan temaların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması da, araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.239-240).

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın Nicel Verileri Doğrultusunda Elde Edilen Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, araştırmanın amaçları bağlamında yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

*Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Uygulama Öncesi Karşılaştırılmalarına Dair Bulgular***Tablo 1.**

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Bilgisi Ön Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney "U" Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	p
Portre Bilgisi	Deney Grubu	18	17,36	312,50	141,500	-1,544	,123
	Kontrol Grubu	22	23,07	507,50			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre bilgisi toplam ön test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan test sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının toplam portre bilgisi ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Başka bir deyişle uygulama öncesinde deney ve kontrol grupları portre bilgisi bakımından birbirine benzemektedir.

Tablo 2.

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Öz Değerlendirme Ön Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney "U" Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	p
Portre Öz Değerlendirme	Deney Grubu	18	17,61	317,00	146,000	-1,424	,154
	Kontrol Grubu	22	22,86	503,00			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre öz değerlendirme toplam ön test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını görebilmek amacıyla yapılan ölçüm sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının toplam portre öz değerlendirme ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Diğer bir ifadeyle uygulama öncesinde deney ve kontrol grupları portre öz değerlendirme sonuçları bakımından birbirine benzemektedir.

Tablo 3.

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Akran Değerlendirme Ön Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney "U" Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	p
Portre Akran Değerlendirme	Deney Grubu	18	14,89	268,00	97,000	-2,760	,006
	Kontrol Grubu	22	25,09	552,00			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre akran değerlendirme toplam ön test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını görebilmek için yapılan Mann Whitney “U” Testi sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının toplam portre akran değerlendirme ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Bu farklılık, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin akranlarının ilk portrelerini değerlendirdiklerinde olumlu bir değişimin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4.

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Öğretmen Değerlendirme Ön Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney “U” Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	\bar{x} sıra	U	z	P
Portre Öğretmen Değerlendirme	Deney Grubu	18	14,92	268,50	97,500	-2,747	,006
	Kontrol Grubu	22	25,07	551,50			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre öğretmen değerlendirme toplam ön test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney “U” Testi sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının toplam portre öğretmen değerlendirme ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Bu farklılık, öğretmenleri tarafından her iki gruptaki öğrencilerin ilk portrelerindeki değişimlerinin olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Deney Grubundaki Öğrencilerin Uygulama Öncesi ve Sonrası Karşılaştırılmalarına Dair Bulgular

Tablo 5.

Deney Grubu Portre Bilgisi Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	\bar{x} sıra	\sum sıra	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	1	6,20	12,00	12,00	-3,203	,001
	Artanlar	17	12,91	9,35	159,00		
Son Test Puanı	Eşit	0					
	Toplam	18					

Tablo 5’de görüldüğü üzere, deney grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre bilgisi ön test-son test sıralamalar ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$). Elde edilen farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Ön test ölçümünde düşük olan portre bilgi düzeyi anlamlı bir şekilde artış göstermiştir. Bu bulgular, yürütülen uygulamaların deney grubunu oluşturan öğrencilerin portre bilgisi puanlarını anlamlı biçimde arttırdığını göstermektedir.

Tablo 6.

Deney Grubu Portre Öz Değerlendirme Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	5	12,72	7,30	36,50		
	Artanlar	8	13,05	6,81	54,50		
Son Test Puanı	Eşit	5				-,632	,527
	Toplam	18					

Tablo 6'da görüldüğü üzere, deney grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre öz değerlendirme ön test-son test sıralamalar ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>.05$). Bu farklılık, deney grubundaki öğrencilerin ilk ve son otoportrelerini değerlendirdiklerinde olumlu bir gelişme olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7.

Deney Grubu Portre Akran Değerlendirme Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	2	12,88	3,50	7,00		
	Artanlar	14	15,61	9,21	129,00		
Son Test Puanı	Eşit	2				-3,176	,001
	Toplam	18					

Tablo 7'de görüldüğü üzere, deney grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre akran değerlendirme ön test-son test sıralamalar ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<.05$). Ulaşılan farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Ön test ölçümünde düşük olan portre akran değerlendirme düzeyi de anlamlı bir şekilde artış göstermiştir. Yine bu bulgularda yürütülen uygulamaların deney grubunu oluşturan öğrencilerin portre akran değerlendirme puanlarını anlamlı biçimde arttırdığına işaret etmektedir.

Tablo 8.

Deney Grubu Portre Öğretmen Değerlendirme Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	5	11,38	4,50	22,50		
	Artanlar	6	11,94	7,25	43,50	-,943	,345
Son Test Puanı	Eşit	7					
	Toplam	18					

Tablo 8'de görüldüğü üzere, deney grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre öğretmen değerlendirme ön test-son test sıralamalar ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmemiştir ($p>.05$). Bu farklılık, öğretmenleri tarafından deney grubundaki öğrencilerin ilk ve son portrelerindeki değişimlerinin olumlu olmadığını ortaya koymuştur.

Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Uygulama Öncesi ve Sonrası Karşılaştırılmalarına Dair Bulgular

Tablo 9.

Kontrol Grubu Portre Bilgisi Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	10	7,64	12,15	121,50		
	Artanlar	10	7,18	8,85	88,50	-,617	,537
Son Test Puanı	Eşit	2					
	Toplam	22					

Kontrol grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre bilgisi ön test-son test sıralamalar ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>.05$). Bu farklılık, kontrol grubundaki öğrencilerin portre bilgilerini değerlendirdiklerinde olumlu bir gelişme olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 10.

Kontrol Grubu Portre Öz Değerlendirme Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	8	14,18	6,00	48,00		
	Artanlar	8	15,22	11,00	88,00	-1,040	,299
Son Test Puanı	Eşit	6					
	Toplam	22					

Tablo 10'da görüldüğü gibi, kontrol grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre öz değerlendirme ön test-son test sıralamalar ortalamaları istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>.05$). Bu farklılık, kontrol grubundaki öğrencilerin ilk ve son otoportrelerini değerlendirdiklerinde olumlu bir gelişme olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 11.

Kontrol Grubu Portre Akran Değerlendirme Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	4	15,81	4,50	18,00		
	Artanlar	13	17,63	10,38	135,00		
Son Test Puanı	Eşit	5				-2,783	,005
	Toplam	22					

Tablo 11'de görüldüğü üzere, kontrol grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre akran değerlendirme ön test-son test sıralamalar ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($p<.05$) Bu farklılık, kontrol grubundaki öğrencilerin akranlarının ilk ve son portrelerini değerlendirdiklerinde olumlu bir değişimin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 12 .

Kontrol Grubu Portre Öğretmen Değerlendirme Ön test-Son test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Wilcoxon Testi Analizi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\bar{X}	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	z	P
Ön Test Puanı	Azalanlar	19	15,09	10,92	207,50		
	Artanlar	1	10,50	2,50	2,50		
Son Test Puanı	Eşit	2				-3,832	,000
	Toplam	22					

Tablo 12'de görüldüğü üzere, kontrol grubu için yapılan Wilcoxon Testi sonucunda portre öğretmen değerlendirme ön test-son test sıralamalar ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($p<.05$). Bu farklılık, öğretmenleri tarafından kontrol grubundaki öğrencilerin ilk ve son portrelerindeki değişimlerinin olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

*Deney ve Kontrol Grubundaki Öğrencilerin Uygulama Sonrası Karşılaştırılmalarına Dair Bulgular***Tablo 13.**

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Bilgisi Son Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney “U” Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	P
Portre Bilgisi	Deney Grubu	18	27,69	498,50	68,500	-3,528	,000
	Kontrol Grubu	22	14,61	321,50			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre bilgisi son test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney “U” Testi sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının portre bilgisi son test toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($P < .05$). Ulaşılan bu farklılık deney grubu lehine gerçekleşmiştir. Diğer bir değişle, deney grubundaki öğrencilerin portre bilgisi son test puanları kontrol grubundaki öğrencilere göre daha fazladır.

Tablo 14.

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Öz Değerlendirme Son Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney “U” Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	P
Portre Öz Değerlendirme	Deney Grubu	18	16,97	305,50	134,500	-1,737	,082
	Kontrol Grubu	22	23,39	514,50			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre öz değerlendirme son test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını saptamak amacıyla yapılan Mann Whitney “U” Testi sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının portre bilgisi son test toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Bu farklılık, her iki gruptaki öğrencilerin son otoportrelerini değerlendirdiklerinde olumlu bir gelişme olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 15.

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Akran Değerlendirme Son Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney “U” Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	P
Portre Akran Değerlendirme	Deney Grubu	18	17,06	307,00	136,000	-1,708	,088
	Kontrol Grubu	22	23,32	513,00			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre akran değerlendirme son test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını saptamak için yapılan Mann Whitney “U” Testi sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının portre akran değerlendirme son test toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>.05$). Bu farklılık, her iki gruptaki öğrencilerin akranlarının son portrelerini değerlendirdiklerinde olumlu bir değişimin olmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 16.

Deney ve Kontrol Gruplarının Portre Öğretmen Değerlendirme Son Test Puanları Arasındaki Farkları Görmek İçin Yapılan Mann Whitney “U” Testi Sonuçları

Puan	Gruplar	N	\sum sıra	$\bar{x}_{sıra}$	U	z	p
Portre Öğretmen Değerlendirme	Deney Grubu	18	24,47	440,50	126,500	-1,962	,050
	Kontrol Grubu	22	17,25	379,50			
	Toplam	40					

Deney ve kontrol gruplarının portre öğretmen değerlendirme son test puanlarının farklılaşp farklılaşmadığını görebilmek için yapılan Mann Whitney “U” Testi sonuçlarına göre; deney ve kontrol gruplarının portre öğretmen değerlendirme son test toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p>.05$) (Tablo 16). Bu farklılık, öğretmenleri tarafından her iki gruptaki öğrencilerin son portrelerindeki değişimlerinin olumlu olmadığını ortaya koymuştur.

Araştırmanın Nitel Verileri Doğrultusunda Elde Edilen Bulgular

Deney Grubundaki Öğrencilere Ait Nitel Veriler

Fotoğraf 1-2. Öğrenci 9 İlk ve Son Otoportre Çalışmaları

Öğrenci 9'un ilk otoportresinde gözlerinin, burnunun ve dudaklarının yerinin doğru konumlandırılmasına rağmen gözlüğün çiziminin düzgün yapılmaması yüzün orantısını bozmaktadır (Fotoğraf 1.35). Yüzün bölgelerinin büyük yapılması saçlar arasında kaybolmasına neden olmuş başın küçük görünmesine neden olmuştur. Renk bakımından saçlar resmin en dikkat çeken bölgesini oluşturmaktadır. Yine yüzde hafif renk geçişleri mevcuttur, yaka ve saç tokası desen tadında bırakılmıştır. Işık-gölge sadece saçlarda az da olsa gözlerde ve yakada yer almaktadır. Bütüne bakıldığında resim oran-oranti hatalarına rağmen başarılı olmuştur.

PORTRE RESİM ÇALIŞMALARI DEĞERLENDİRME FORMU			
	COK İYİ	ORTA DÜZEYDE YETERLİ	HİÇ YETERLİ DEĞİL
DENGE	3	2	1 ✓
ORAN-ORANTI	3	2	1 ✓
UYGUNLUK	3	2	1 ✓
RENK	3	2	1 ✓
IŞIK-GÖLGE	3	2	1 ✓
BÜTÜNLÜK	3	2 ✓	1
YARATICILIK	3	2	1 ✓

Fotoğraf 3. Öğrenci 9 İlk Otoportresi Portre Resim Değerlendirme Formu Değerlendirmesi

Öğrenci 9 ilk otoportresini değerlendirirken, sadece bütünlüğün orta derece yeterli olduğunu; diğer hepsinin yetersiz olduğunu işaretlemiştir. Buna göre Öğrenci 9 ilk otoportresinin başarısız olduğunu düşünmektedir (Fotoğraf 1.36).

Öğrenci 9'un ikinci otoportresinde ilk resme göre çok daha başarılı olduğu görülmektedir. Yüzün oranları, yerleştirilmesi, renklendirme, ışık-gölge bakımından bütünlük içerisinde. Duygu ve anlam son derece başarılı bir şekilde verilmiştir. Öğrenci 9 ikinci otoportresinde kimliğini yansıtmayı başarmıştır.

PORTRE RESİM ÇALIŞMALARI DEĞERLENDİRME FORMU			
	COK İYİ	ORTA DÜZEYDE YETERLİ	HİÇ YETERLİ DEĞİL
DENGE	3	2 ✓	1
ORAN-ORANTI	3	2 ✓	1
UYGUNLUK	3	2 ✓	1
RENK	3	2 ✓	1
IŞIK-GÖLGE	3 ✓	2	1
BÜTÜNLÜK	3 ✓	2	1
YARATICILIK	3	2 ✓	1

Fotoğraf 4. Öğrenci 9 Son Otoportresi Portre Resim Değerlendirme Formu Değerlendirmesi

Öğrenci 9 son otoportresini değerlendirirken, ışık-gölgenin ve bütünlüğün çok iyi olduğunu; dengenin, oran-orantının, uygunluğun, rengin ve yaratıcılığın orta düzeyde yeterli olduğunu işaretlemiştir. Buna göre Öğrenci 9 son otoportresinin ilk otoportresine göre çok daha başarılı olduğunu düşünmektedir (Fotoğraf 1.37).

Öğrenci 9, Bireysel Kimlik Tanımlama Ölçeği'nde yüzünün bölümlerini tanımlarken; gözlerinin ve dudaklarının benzemediğini; bakışlarının, burnunun, kaşlarının ve saçlarının benzediğini; yüzünün şeklinin fazla yuvarlak olduğunu; gözlüğünü resmedebildiğini ve genel olarak yüzünün bireysel kimliğini ortaya koymada yeterli olmadığını çünkü bütün vücudunu çizmek istediğini belirtmiştir. Bu yorumlardan ve uzman görüşünden faydalanılarak Öğrenci 9'un bireysel kimliğini çok başarılı bir şekilde yansıttığı söylenebilmektedir. İlk ve son otoportre arasındaki fark da bu ifadeyi desteklemektedir.

Öğrenci 9, Ders Değerlendirme Formu'nda "Sizce ders portre ve otoportre konusunu öğrenmede yeterli oldu mu?" sorusunda "Evet" yanıtını vermiştir. "Öğrendiklerinizi otoportrenizde uygulayabildiniz mi?" sorusuna cevabı "Pek değil" iken; "Öğrendiklerinizin gelecekteki çalışmalarınızda katkısı olacağını düşünüyor musunuz?" sorusuna cevabı "Evet" şeklinde olmuştur.

Kontrol Grubundaki Öğrencilere Ait Nitel Veriler

Fotoğraf 5-6. Öğrenci 10 İlk ve Son Otoportre Çalışmaları

Öğrenci 10'un ilk otoportresinde oran-orantıya bakıldığında gözlerin, burnun ve dudakların yüzdeki yerleri yanlış konumlanmıştır (Fotoğraf 2.39). Burun gözlere göre sola doğru kaydığı için dudak da düzgün yerleştirilmemiştir. Öğrenci sol kulağını sağ kulağına göre büyük yapmıştır. Gözler,

donuk bir bakışla anlamlı ve duygu ifade etmeyen bir şekilde yapılmıştır. Yüzün sol tarafı resmin bütününe göre daha fazla yuvarlak yapılmış ve simetriyi bozmuştur.

PORTRE RESİM ÇALIŞMALARI DEĞERLENDİRME FORMU			
	ÇOK İYİ	ORTA DÜZEYDE YETERLİ	HİÇ YETERLİ DEĞİL
DENGE	3	2	1
ORAN-ORANTI	3	2	1
UYGUNLUK	3	2	1
RENK	3	2	1
IŞIK-GÖLGE	3	2	1
BÜTÜNLÜK	3	2	1
YARATICILIK	3	2	1

Fotoğraf 7. Öğrenci 10 İlk Otoportresi Portre Resim Değerlendirme Formu Değerlendirmesi

Öğrenci 10 ilk otoporesini değerlendirirken, oran-orantının orta düzeyde yeterli olduğunu; diğer bütün değerlerin yetersiz olduğunu işaretlemiştir. Buna göre Öğrenci 10 ilk otoportresinin yetersiz olduğunu düşünmektedir (Fotoğraf 2.40).

Öğrenci 10'un ikinci otoportresinde ilk otoportresindeki hataları görerek daha başarılı bir portre yaptığı görülmektedir. Gerek oranlar gerek duygu ve ifadeyi vermek bakımından son derece uygun bir otoportre görülmekte, ışık-gölge yüzün genelinde karalama şeklinde ve gayet başarılı bir şekilde verilmiştir. Baş, yüzün boyutuna göre uygun yerleştirilmiştir.

PORTRE RESİM ÇALIŞMALARI DEĞERLENDİRME FORMU			
	ÇOK İYİ	ORTA DÜZEYDE YETERLİ	HİÇ YETERLİ DEĞİL
DENGE	3	2	1
ORAN-ORANTI	3	2	1
UYGUNLUK	3	2	1
RENK	3	2	1
IŞIK-GÖLGE	3	2	1
BÜTÜNLÜK	3	2	1
YARATICILIK	3	2	1

Fotoğraf 8. Öğrenci 10 Son Otoportresi Portre Resim Değerlendirme Formu Değerlendirmesi

Öğrenci 10 son otoportresini değerlendirirken, bütünlüğün ve yaratıcılığın orta düzeyde yeterli olduğunu; diğer bütün değerlerin çok iyi olduğunu işaretlemiştir. Buna göre Öğrenci 10 son otoportresinin ilk otoportresine göre çok daha başarılı olduğunu düşünmektedir (Fotoğraf 2.41).

Öğrenci 10, Bireysel Kimlik Tanımlama Ölçeği'nde yüzünün bölümlerini tanımlarken; gözlerinin ve kaşlarının benzediğini; bakışlarının ölü keçi gibi olduğunu; burnunun üst kısmını kalın yaptığı için beğenmediğini; dudaklarının çok iyi olduğunu; kulaklarını beğenmediğini; saçlarını beğenmediğini çünkü fazla karaladığını; yüzünün şeklinin fazla zayıf ve uzun olduğunu; genel olarak yüzünü olduğundan yakışıklı çizdiğini fakat diğer arkadaşlarının resme baktığında kendisi olduğunu anladığını belirtmiştir. Ayrıca birinci resmi yetiştiremediğini ve acele ettiği için olmadığını fakat ikincisinin çok daha iyi olduğunu yazmıştır. Öğrencinin bu yorumlarına ve uzman görüşüne göre bireysel kimliğini yansıtmada orta düzeyde başarılı olduğu söylenebilir (Fotoğraf 2.42).

1. ÇİZDİĞİNİZ OTOPORTRENİZDE YÜZÜNÜZE AIT BÖLÜMLERİ BİREYSEL KİMLİĞİNİZİ TANIMLAMA DÜZEYİ ACISINDAN DEĞERLENDİRİNİZ:

1.a. Gözlerinizi: *Berrak*

1.b. Bakışlarınızı: *Ölü keçi gibi*

1.c. Burnunuz: *Üst kısım kalın olmasın beğenmedim*

1.d. Dudaklarınız: *Harika olsun çok yakışıklı olmuşlar.*

1.e. Kaşlarınız: *Berrak*

1.f. Kulaklarınız: *Olmuşlar beğenmedim.*

1.g. Saçlarınız: *Olmuş. Beğenmedim. fazla karaladım*

1.h. Yüzünüzün şekli: *Fazla zayıf ve uzun dur.*

2. Yarsa Gözlük, Lens, Piercing vb. kişisel araçlarınızı resmederken kimliğinizi ortaya koyabildiniz mi? Açıklayınız.
Yok.

3. Genel olarak resmettiğiniz yüzünüzü bireysel kimliğinizi tanımlamada yeterli mi? Açıklayınız. Başka bir şey eklemek ister miydiniz?
Sayıdır. Birer fazla yakışıklı çizdim ama insular baletlerinde bir olduğumun arkasındaki birinci resimdeki yaptığım ve alacağım bir bitirdim için oldu. İkinci çok daha iyi oldu.

Fotoğraf 9-10. Öğrenci 10 Bireysel Kimlik Tanımlama Düzeyi Ölçeği Yorumları

Deney Grubundaki Öğrencilerin Uygulama Sonrası Ders Değerlendirmelerine İlişkin Bulgular

Tablo 17.

Deney Grubundaki Öğrencilerin Ders Değerlendirme Formundaki Sorulara Verdikleri Yanıtların Dağılımları

SORU		f	%	Ortalama	SS
Sizce ders, Portre ve Otoportre konusunu öğrenmede yeterli oldu mu?	Hayır	1	5,6	1,55	0,61
	Kısmen	6	33,3		
	Evet	11	61,1		
Öğrendiklerinizi otoportrenizde uygulayabildiniz mi?	Hayır	3	16,7	1,38	0,77
	Kısmen	5	27,8		
	Evet	10	55,5		

Öğrendiklerinizin gelecekteki çalışmalarınızda katkısı olacağını düşünüyor musunuz?	Hayır	2	11,1		
	Kısmen	0	0	1,77	0,64
	Evet	16	88,9		

Tablo 17 incelendiğinde öğrencilerin; “*Sizce ders, Portre ve Otoportre konusunu öğrenmede yeterli oldu mu?*” sorusuna 1’inin (%5,6) hayır, 6’sının (%33,3) kısmen ve 11’inin (%61,1) evet yanıtını verdiği görülmüştür. Öğrencilerin “*Öğrendiklerinizi otoportrenizde uygulayabildiniz mi?*” sorusuna 3’ünün (%16,7) hayır, 5’inin (%27,8) kısmen ve 10’unun (%55,5) evet yanıtını verdiği görülmüştür. Öğrencilerin “*Öğrendiklerinizin gelecekteki çalışmalarınızda katkısı olacağını düşünüyor musunuz?*” sorusuna 2’sinin (%11,1) hayır ve 16’sının (%88,9) evet yanıtını verdiği görülmüştür. Bu yanıtlar öğrencilerin ağırlıklı olarak derse dair değerlendirmelerinin olumlu olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yargı

Bu bölümde analizler sonucunda ulaşılan araştırma sonuçlarına ilişkin yargılara yer verilmiştir.

Araştırmanın Nicel Sonuçlarına İlişkin Yargılar

1. Araştırmanın birinci analiz sonuçlarına göre, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin portre bilgisi ön test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin portre konusuna dair benzer bilgi düzeyine sahip oldukları söylenebilir.

2. Araştırmanın ikinci analiz sonuçlarına göre, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin portre çalışmaları öz değerlendirme ön test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin portre çalışmalarına dair benzer değerlendirmeler yaptıkları söylenebilir.

3. Araştırmanın üçüncü analiz sonucuna göre, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin portre çalışmaları akran değerlendirme ön test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin, akranlarının portre çalışmalarını değerlendirirken objektif olmadıkları söylenebilir. Her iki grupta yer alan öğrenciler, arkadaşlarının çalışmalarını değerlendirirken genellikle kendilerine yakın olan arkadaşlarını seçmiş, bu yüzden yaptıkları değerlendirmenin daha olumlu olduğu görülmüştür.

4. Araştırmanın dördüncü analiz sonucuna göre, deney ve kontrol grubu öğrencilerinin portre çalışmaları öğretmen değerlendirme ön test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre öğretmenlerin, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmalarını değerlendirirken objektif olmadıkları söylenebilir. Her iki gruptaki öğretmenler, öğrencilerinin çalışmalarını değerlendirirken, bu konuya daha gelmedikleri ve bu konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıklarını düşünerek değerlendirmelerini yüksek tutmuşlardır.

5. Araştırmanın beşinci analiz sonucuna göre, deney grubundaki öğrencilerin portre bilgisi ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre deney grubu öğrencilerinin

uygulama sonunda portre konusuna dair bilgi düzeylerinin olumlu yönde geliştiği söylenebilir. Elde edilen farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Ön test ölçümünde düşük olan portre bilgi düzeyi anlamlı bir şekilde artış göstermiştir. Bu bulgular, yürütülen uygulamaların deney grubunu oluşturan öğrencilerin portre bilgisi puanlarını anlamlı bir biçimde arttırdığını göstermektedir.

6. Araştırmanın altıncı analiz sonucuna göre, deney grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları öz değerlendirme ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre deney grubundaki öğrencilerin ön test-son test portre çalışmalarının yeterince iyi olmadığı ve burada söz konusu durumun, öğrencilerin mükemmeliyetçi bir yaklaşımla portrelerini değerlendirdikleri, bu sebeple kendi çalışmaları hakkında olumlu değerlendirme yapmadıkları söylenebilir.

7. Araştırmanın yedinci analiz sonuçlarına göre, deney grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları akran değerlendirme ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre deney grubundaki öğrencilerin, akranlarını değerlendirirken objektif olduğu söylenebilir.

8. Araştırmanın sekizinci analiz sonucuna göre deney grubundaki öğrencilerin portre öğretmen çalışmaları değerlendirme ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre öğretmenlerin deney grubundaki öğrencilerin çalışmalarını değerlendirirken objektif olmadıkları söylenebilir.

9. Araştırmanın dokuzuncu analiz sonucuna göre kontrol grubundaki öğrencilerin portre bilgisi ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre kontrol grubu öğrencilerinin portre konusuna dair bilgi düzeylerinin aynı kaldığı ve olumlu bir gelişme göstermediği söylenebilir.

10. Araştırmanın onuncu analiz sonucuna göre kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları öz değerlendirme ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test portre çalışmalarının değerlendirilmesinde bir değişimin olmadığı söylenebilir.

11. Araştırmanın on birinci analiz sonucuna göre kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları akran değerlendirme ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre kontrol grubundaki öğrencilerin, akranlarını değerlendirirken objektif olmadığı söylenebilir.

12. Araştırmanın on ikinci analiz sonucuna göre kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları öğretmen değerlendirme ön test-son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Buna göre öğretmenlerin kontrol grubundaki öğrencilerin çalışmalarını değerlendirirken objektif olmadıkları söylenebilir.

13. Araştırmanın on üçüncü analiz sonucuna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin portre bilgisi son test puanları arasında anlamlı bir fark vardır. Ulaşılan bu farklılık deney grubu lehine gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, deney grubundaki öğrencilerin portre bilgisi son test puanları, kontrol grubundaki öğrencilere göre gelişme göstermektedir.

14. Araştırmanın on dördüncü analiz sonucuna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları öz değerlendirme son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre

deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son test portre çalışmalarını değerlendirirken objektif olmadıkları söylenebilir.

15. Araştırmanın on beşinci analiz sonucuna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları akran değerlendirme son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin son test akran değerlendirmelerinde objektif olmadıkları söylenebilir.

16. Araştırmanın on altıncı analiz sonucuna göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin portre çalışmaları öğretmen değerlendirme son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur. Buna göre öğretmenlerin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son test portre çalışmalarını değerlendirirken objektif olmadıkları söylenebilir.

Araştırmanın Nitel Bulgularına İlişkin Yargılar

1. “*Sizce ders, portre ve otoportre konusunu öğrenmede yeterli oldu mu?*” sorusuna ait analizin sonuçlarına göre öğrenciler, yüksek oranda evet cevabını vermiştir. Bu bakımdan portre ve otoportre konulu çalışmaya ilişkin deney grubu öğrencilerinin değerlendirmelerinin olumlu olduğu görülmektedir.

2. “*Öğrendiklerinizi otoportrenizde kullanabildiniz mi?*” sorusuna ait analizin sonuçlarına göre öğrenciler, yüksek oranda evet cevabını vermiştir. Buna göre portre ve otoportre konulu çalışmanın deney grubu öğrencilerinde bu konuya ait bilgileri edinme ve bu bilgiyi kullanma becerilerine katkısının olumlu olduğu görülmektedir.

3. “*Öğrendiklerinizin gelecekteki çalışmalarınızda katkısı olacağını düşünüyor musunuz?*” sorusuna ait analizin sonuçlarına göre öğrenciler, yüksek oranda evet cevabını vermiştir. Buna göre deney grubu öğrencileri, portre ve otoportre konulu çalışmada kazanılan bilgi ve becerilerin, ileride yapacakları çalışmalarında katkısı olacağını düşündüklerini belirtmişlerdir.

Tartışma

Portre ve otoportre çalışmaları öğrencilerin pozitif kimlik gelişimleri, anlamlı imaj ve sanatsal eserler geliştirebilmesinde yardımcı olmaktadır. Kimliğin tanımlanması, öğrencinin benlik saygısı, öğrenme isteği ve üst düzey düşünme becerisinin de geliştirilmesinde yardımcı olmaktadır (Barron, 2006). Otoportre konusunu işleyen Barron’un tezinde (2006) kimlik kavramını etnik kimlik ve sosyal kimliği içine alacak şekilde işlemiştir. Öğrencilere çeşitli sorular sorarak, onların kendilerini hem otoportreleriyle hem de yazı ile ifade etmelerini sağlamış, bunu yapmak için yurdundan ayrılan ve bir başka ülkede okula devam eden öğrenciler seçmiştir. Elde ettiği veriler çok çeşitli olmuştur ve öğrenciler iki farklı otoportre yapmışlardır. İlk otoportreleri oldukları, ikinci otoportreleri ise olmasını istedikleri görselleri barındırmaktadır. Tezinde kimlik kavramını bilhassa etnik, kültürel kimlikle bağdaştırmaktadır. Bu yöntem bizim toplumumuz için çok verimli bir çalışma olamayacaktır. Çünkü etnik ve kültürel kimlik kavramları çok kapsamlı bir konudur ve bunu yapmak için bir değil birkaç

araştırma yapılması gerekmektedir. Portre ve otoportre konularının öğrenilmesi ve uygulanması amacıyla anket formu ile çeşitli ölçekler kullanması ve otoportre çalışması yapılması bu araştırmanın yöntemiyle benzerlik göstermekle birlikte, kullanılan formlar ve ulaşılan sonuçlar bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Barron etnik ve sosyal kimlik kavramlarına odaklanırken; bu çalışmada bireysel kimlik kavramı irdelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada portre ve otoportre konularının hem öğrenilmesi hem uygulanması hem de bu yolla bireysel kimliğin ne derece yansıtıldığına incelenmesi yönünde kapsamlı bir araştırma yapılmıştır.

Ulusal düzeyde yapılan çalışmalar incelendiğinde; Şangar (1996) sanatçıların otoportre, vücut sanatı ve video sanatı gibi alanlarda kendi görüntüsünü psikolojik kuramlara değinerek irdelenmiş, otoportre ve beden kavramlarını birlikte ele almıştır. Seçtiği eserleri iç hesaplaşma temelinde, eserin ana felsefesi ve düşüncesi ile bağlantı kurarak içinde bulunduğu durum ve gerçekliği irdelenmiştir. Araştırmasının sonucunda birey ve toplum kavramlarına dikkat çekmektedir. Çalışmasında otoportre ve diğer sanat alanlarının kendini tanıma, bilme, geliştirme, varoluş nedenini kavrama amacıyla ele alınması bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan Şangar sanat eserlerini sadece kendi deneyim ve bakış açısı ile yorumlarken; bu çalışmada öğrencilerin, akranlarının ve öğretmenlerinin bakış açısı ile portre ve otoportrenin bireysel kimlik üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Ulusan (2004), tezinde bireysel kimlik kavramını ele almış fakat o bu kavramı sosyal ve mesleki kimlikle beraber gazetecilik mesleğinin bireysel kimlik üzerine etkisini araştırmıştır. Araştırmasındaki amaçlarından birinin gazetecilerin mesleklerini yerine getirirken gündelik hayatlarının mesleki yaşamları ile nasıl etkileşime girdiğini görmek olduğunu belirtmiştir. Araştırmasının sonucunda gazetecilerin mesleki alanlarına göre dünyayı algılayış biçiminden bakış açısına kadar ortak bir kimlik inşa ettiklerine değinmiştir. Ulusan'ın çalışması sanatın birey üzerindeki etkileriyle doğrudan ilişkili olmamakla birlikte, bireysel kimliğin kişinin bakış açısına, tarzına, psikolojisine, gündelik yaşam alışkanlıklarına etki etmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada da benzer kavramlara yer verilmekle birlikte bireysel kimlik kavramı sanatsal gelişim ve bakış açısıyla ele alınmıştır.

Usta (2015), araştırmasında Çallı'nın eserlerinden başlayarak günümüze kadar olan süreçte portre resminde karakter çözümlemesi yapmıştır. Araştırmasının sonucunda portre resminin diğer resim türlerine nazaran insanı ve insanın ruhsal yapısını incelemeye dayalı olarak özel bir yerinin olduğunu belirlemiştir. Usta'nın, sanatın ve sanatı üreten insanların önce kendisini sonra çevresini inceleyen, sorgulayan ve eserlerinde yansıtan tavrının portre resminde özellikle ön plana çıktığı şeklindeki bakış açısı bu çalışma ile paralellik göstermektedir.

Özkanlı (2011), araştırmasında portre ve kimlik üzerine çalışmıştır. Kişilik analizi gibi konulara değinerek ruh ve beden görüntüsünün fizyonomik özelliklerine gönderme yapmaktadır. Portre resim sanatında bireyin kimliğinin sınırsız bir ifade sanatı olduğu sonucuna varmıştır. Özkanlı'nın çalışması, portre sanatının kimlik ve kişilik üzerindeki etkilerinin incelenmesi açısından bu çalışma için destekleyici olmuştur. Bu araştırmada da benzer şekilde portre ve otoportrenin bireysel kimlik üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Bu araştırmanın sonucuna göre, portre ve otoportre konularının benimsenmesi ve uygulanması sonrasında deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin bu konuya ait bilgilerinde gelişme

olduğu söylenebilir. Otoportre uygulamasının sonucu açısından her iki grup arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Kontrol grubundaki öğrencilerle araştırma süresinde portre ve otoportre konusunda bilgilerini geliştirmeye yönelik herhangi bir planlı işlem yapılmamasına rağmen otoportre uygulamalarında gelişme göstermelerinin nedeni olarak resim bölümünde okumaları ve bu alana ilgi duymaları gösterilebilir.

Portre ve otoportre konularının öğrenilmesi ve uygulanması açısından iki grup arasında deney grubu lehine anlamlı bir farkın ortaya çıkması, yani deney grubu öğrencilerinin kontrol grubundaki öğrencilere göre portre ve otoportre konularının öğrenilmesinde ve uygulanmasında daha fazla gelişim göstermesi deney grubu ile yapılan uygulamalara bağlanabilir.

Portre ve otoportre konularının öğrenilmesi ve uygulanması amacıyla anket formları ile çeşitli ölçekler kullanması ve otoportre çalışması yapılması bu araştırmanın yöntemiyle benzerlik göstermekle birlikte, kullanılan formlar ve ulaşılan sonuç bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada portre ve otoportre konularının hem öğrenilmesi hem uygulanması hem de bu yolla bireysel kimliğin ne derece yansıtıldığının incelenmesi yönünde kapsamlı bir araştırma yapılmıştır.

Deney grubu öğrencilerinin portre ve otoportre konularını öğrenme ve uygulamalarına yönelik farkındalık düzeylerinin artış nedenlerinden biri olarak araştırma süreci içerisinde yapılan portre ve otoportre konularının derinlemesine işlendiği sunum gösterilebilir.

Sonuç

Araştırma sonuçları, öğrencilerin otoportre çalışması yoluyla kendilerini daha iyi tanımaları ve bireysel farklılıklarını resim yoluyla ifade edebilmelerine olanak sağlaması açısından önem taşımaktadır. Araştırmanın sonucuna göre;

- Uygulama sonunda kontrol grubunda yer alan öğrencilerin portre ve otoportre konularını öğrenme kısmında bir değişim olmazken, deney grubunda yer alan öğrencilerde portre ve otoportre konularını öğrenme ve uygulama açısından olumlu yönde bir değişim ve gelişim söz konusudur.
- Araştırmanın başında yapılan ön testin bulgularına göre deney ve kontrol grubu öğrencilerinin portre ve otoportre konusunu öğrenme ve uygulama düzeyleri arasında fark yokken, sunum sonrası deney grubu öğrencileri lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yani uygulama sonrasında deney grubu öğrencilerinin farkındalık düzeylerinde olumlu yönde değişimin olduğu söylenebilir.
- Otoportre uygulamalarında ilk ve son resimlerde bireysel kimliğe yönelik özelliklerin çiziminde öğrencilerin genel olarak gelişim gösterdikleri görülmektedir.
- Öğrenciler portre ve otoportre konusunu öğrenmede dersin yeterli olduğunu düşündükleri ve genel olarak olumlu değerlendirme yaptıkları söylenebilir.

- Öğrencilerin çalışmada öğrendikleri bilgileri otoportre uygulamalarında kullanabilmeye genel olarak kendilerini başarılı gördükleri ve bu konudaki değerlendirmelerinin olumlu olduğu görülmektedir.
- Öğrencilerin büyük çoğunluğu öğrendikleri bilgilerin ve yaptıkları uygulamaların gelecekteki çalışmalarına katkı sağlayacağını düşünmektedir.
- Girişim sonrasında öğrenciler otoportre çalışması sırasında kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini ve ayrıntılara daha fazla dikkat ettiklerini belirtmiştir.
- Öğrencinin insan figürü çizimlerinde ve anatomi çalışmalarında portre ve otoportre konularında verilecek eğitimlerin etkili ve önemli olduğu düşünülmektedir.
- Araştırma sırasında, her iki lisedeki öğretmenler;
- Renk kullanımı için öğrencilerinin yeterince başarılı olamayacaklarını,
- 9. sınıf öğrencilerinin portre ve özellikle otoportre konularına çok uzak olduklarını,
- Bu konuda başarılı olamayacaklarını düşünmüşlerdir.

Ortaya çıkan başarılı çalışmalar ve yorumlar, öğrencilerin bu konuya uzak olmadıkları ve konuyla ilgili sunumların ve geri bildirimlerin yapılmasından sonra son derece başarılı çalışmalar yaptıklarını göstermiştir.

Öneriler

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Araştırmada portre ve otoportre konularının öğrenilmesinde, uygulanmasında ve bireysel kimliklerini resimsel açıdan ifadesinde ne derece etkili olduğunu ortaya çıkarmaya çalışılmıştır. Bu araştırma, resim sanatında portre ve otoportre resmini, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında İstanbul'da iki Güzel sanatlar lisesinin 9. sınıf resim bölümü öğrencilerini, öğrencilerle uygulanan günde dört saat ve toplam yedi hafta süren çalışmaları kapsamaktadır. Bu doğrultuda araştırmacılara;

- Portre ve otoportre resminin uygulanmasıyla bireyin kendi görüntüsü ve diğer kişilerin imajlarını doğru ve nitelikli tespit etmeye yarayan portre ve otoportre konularının daha detaylı olarak incelenmesi,
- Daha geniş bir örneklem grubuyla, daha uzun süreli çalışmaların yapılması,
- Araştırmada kullanılacak portre ve otoportre eserlerinin konu ile ilgili olarak çoğaltılması,
- 9. sınıf öğrencilerinin yanı sıra daha alt ve üst sınıftaki öğrencileri kapsayacak çalışmaların yapılması,
- Güzel sanatlar liselerinin yanı sıra diğer orta öğretim düzeyindeki okullarda okuyan öğrencilere de benzer çalışmaların uygulanması,

- Bu konuların özellikle sanat eğitimi veren güzel sanatlar liselerinde 9. sınıftan itibaren verilmesi önerilmektedir.

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

Araştırma sonunda portre ve otoportre konularının öğrenilmesi amacıyla yapılan eğitimin olumlu etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda uygulayıcılara;

- Portre ve otoportre konularında daha fazla bilgi sahibi olmaları,
- Portre ve otoportre çalışmalarını öğrencileri tanıma ve kendilerini tanımalarına yardımcı olma için bir araç olarak görmeleri,
- Özellikle ergenlik dönemindeki öğrencilerin kendini ve akranlarını anlama çabasında desteklenmesi için portre ve otoportre çalışmalarını kullanmaları,
- Öğrenciye psikolojik durumu, bakış açısı, iç görüsü ve kimliğinin gelişimde bu çalışmaların yararlarını açıklamaları,
- Portre konusunun anlatımında öğrencilere mümkün olduğu kadar çok çeşitli ve görselli sunumlar yaparak öğrencilerin farklı bakış açıları kazanmalarına yardımcı olmaları,
- Öğrencilerin bu konularda başarılı olamayacakları veya yetersiz olacakları tarzındaki önyargılardan kaçınmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Baki, A., Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Barron, R.M. (2006). Exploring Identity Through Self-Portraiture. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Georgia State University Ernest G. Weich School of Art and Design, Art and Design Theses, Atlanta.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Özden, B. (2012). Yansıtıcı Düşünme Uygulamalarının Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yapılandırıcı Öğrenme Ortamı Hazırlama Becerilerine Katkısı. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özkanlı, Ü. (2011). Sanatta Bir Kimlik Problemi Olarak Portre. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Şangar, B. (1996). Çağdaş Sanatta Özne Olarak Sanatçı ve Bireysel Mitolojisi. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uluslan, R.S. (2004). Magazin, Ekonomi ve Polis Muhabirliği Örneğinde Gazetecilik Mesleğinin Bireysel Kimlik Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Usta, N. (2015). 1914 Çallı Kuşağından Günümüze Portre Resminde Karakter Çözümlemelerinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.